

Volby a volební systémy

Volby jsou základním předpokladem demokracie.

Volby jsou procesem, jehož **cílem** je

1. získat legitimní politickou reprezentaci (v zásadě tedy svěřeni moci tomu, kdo získal největší podporu voličů)
2. docílit politickou stabilitu (vytvoření politické většiny, schopné vládnout)
3. dosáhnout shody mezi výkonem moci a požadavky většiny obyvatel
4. výběr v rámci možností nejlepších lidí do veřejných funkcí (tzv. pozitivní selekce elit)

!! Avšak neplatí pravidlo, že každý režim umožňující volby je demokratický.

Volby musejí splňovat **základní podmínky** – jen v demokraciích jsou volby svobodné, transparentní a poctivé.

Svobodné volby jsou procesem, kdy jsou respektována lidská práva a svobody, především svoboda slova, shromažďování a téměř neomezená možnost registrovat se jako volič nebo kandidát.

Poctivé volby musí být při nich zaručena absence vlivu politických stran na organizování a průběh voleb, musí být zaručeno (většinou ústavně zakotvené¹) všeobecné volební právo, svobodný přístup k informacím, nepodléhající monopolní kontrolu nějakého politického subjektu, svobodný přístup k volebním místnostem, jednotná pravidla pro zdroje použité ve volební kampani, rovné a nenásilné zacházení se stranami, kandidáty a voliči, transparentní způsob sčítání hlasů.

Svobodné volby musí splňovat následující kritéria:

- **všeobecnost**
- **rovnost**
- **tajnost**
- **soutěživost** (1. existence nejméně dvou kandidátů na jeden mandát; 2. volná a stejnými pravidly určená soutěž stran a kandidátů)
- **pravidelnost** (konání voleb v předem stanovených lhůtách /volebních obdobích)
- **definitivnost** (princip všeobecného uznání volebního výsledku)

Svobodné volby se od nesvobodných voleb odlišují také funkcí. V nedemokratických režimech slouží především k propagaci a mobilizaci režimu. Jsou využívány rovněž k veřejnému vyjádření souhlasu s mocí (aklamaci) a zdánlivé (někdy i zpětné) legitimizaci moci. Právě **legitimizace** nově zvolené moci je první funkcí ve svobodných voleb, protože v demokracii jsou volby jedinou cestou k získání moci. Druhou funkcí je funkce distribuování a vykonávání politické odpovědnosti (tzv. odpovědnostní funkce). Třetí funkcí je zajištění **reprezentace** politické menšiny.

¹ Článek 21 Zákona č. 2/1993 Sb. - Listina základních práv a svobod (patří mezi politická práva)

(1) Občané mají právo podílet se na správě veřejných věcí přímo nebo svobodnou volbou svých zástupců.

(2) Volby se musí konat ve lhůtách nepřesahujících pravidelná volební období stanovená zákonem.

(3) Volební právo je všeobecné a rovné a vykonává se tajným hlasováním. Podmínky výkonu voleného práva stanoví zákon.

(4) Občané mají za rovných podmínek přístup k voleným a jiným veřejným funkcím.

System předem daných pravidel, díky nimž lze volby provést, se nazývá **volební systém**.

Těmito pravidly je

Jednak

svázán přesně průběh voleb od jejich vyhlášení a stanovení data voleb, určení a registrace kandidátů, přes vytvoření seznamu voličů, průběh volební kampaně, sestavení volebních komisí, kompletní zajištění hlasování, dohled nad volbami a zjištění výsledku voleb.

Jednak

Určeny zásady volebního práva ve smyslu podmínek účasti ve volbách

- tzn. Způsob a procedura výběru reprezentativních orgánů
- pravidla podle kterých se účastníci mohou účastnit voleb – **volební právo**

Jednak

Tzv. volební proceduru – konstrukci a způsob fungování volebního systému (tedy volební systém v užším významu)

Volební právo

- aktivní (právo volit)
- pasivní (právo být zvolen)

Univerzální zásady volebního práva jsou ukotveny v ústavách, další organizační záležitosti ve speciálních zákonech o volbách.

V současných demokraciích je znakem svobodných voleb takto definované volební právo: „všeobecné, rovné a přímé volební právo“, volba se koná „tajným hlasováním“.

Princip všeobecnosti volebního práva říká, že voleb se mohou zúčastnit všichni obyvatelé země („občané“), kteří jsou právně způsobilí. Vyloučení z pospolitosti účastníků voleb může být provedeno pouze z pravomocného rozhodnutí nezávislého soudu. Všichni občané jsou si rovni. Nelze tudíž nikoho vylučovat na základě národnosti, rasy, pohlaví, vyznání, povolání, úrovně vzdělání, majetku apod.

Ve dřívějších dobách nebyl princip všeobecnosti zdaleka tak samozřejmý jako je dnes. Platila celá řada různých **volebních censů**, tedy kritérií, určujících, kdo je způsobilý volit (např. i ve 20. století census stavu, původu, majetku, pohlaví, národnosti nebo rasy). Dnes existuje pouze census věku (u nás aktivní od 18 let, pasivní od 21 let, resp. 40 let) a občanství. V zemích třetího světa někdy existuje i census gramotnosti, znalosti úředního jazyka atd.

Princip rovnosti volebního práva říká, že každý volič má jeden hlas a tento hlas má stejnou váhu. Tím je myšleno to, že k získání každého mandátu je potřeba stejného množství hlasů (proto se stanovuje proporce mezi mandátem a počtem obyvatel = kolik obyvatel připadá na jednoho zastupitele).

Princip přímého volebního práva znamená, že voliči volí své zástupce přímo bez prostředníků (to platí často jen pro dolní komory parlamentu, pro horní komory a hlavy států platí omezeně).

Princip tajného hlasování zajišťuje garanci anonymity, zabraňuje nátlaku okolí, zajišťuje bezpečnost voliče před, během i po volbě.

(u nás ukotven v Ústavě ČR² a ve volebním zákoně – 247/1995 Sb. ZÁKON ze dne 27. září 1995 o volbách do Parlamentu České republiky a v jejích změnách)

Volební systém v užším významu

Volebních systémů je velké množství, ale v zásadě se dělí do třech tříd

- I- většinový volební systém
- II- proporční volební systém
- III- smíšený volební systém

I. Většinový volební systém

Princip: „vítěz bere všechno“

Mandáty ve volebním obvodu získá pouze vítězná politická strana nebo kandidát. Volební systémy jsou proto většinou jednomandátové (ale mohou být i více mandátové). Ostatní strany bez ohledu na počet hlasů nezískávají nic.

Používají se nejčastěji pro volby jednohlavých orgánů (prezident, starosta), méně často pro parlamentní volby. Jsou historicky starší než proporční systémy a typické zvláště pro anglosaské země.

Má dva základní typy

A. Systém prosté většiny

² Ústava České republiky

Článek 17

(1) Volby do obou komor se konají ve lhůtě počínající třicátým dnem před uplynutím volebního období a končí dnem jeho uplynutí.

(2) Byla-li Poslanecká sněmovna rozpuštěna, konají se volby do šedesáti dnů po jejím rozpuštění.

Článek 18

(1) Volby do Poslanecké sněmovny se konají tajným hlasováním na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva, podle zásad poměrného zastoupení.

(2) Volby do Senátu se konají tajným hlasováním na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva, podle zásad většinového systému.

(3) Právo volit má každý občan České republiky, který dosáhl věku 18 let.

Článek 19

(1) Do Poslanecké sněmovny může být zvolen každý občan České republiky, který má právo volit a dosáhl věku 21 let.

(2) Do Senátu může být zvolen každý občan České republiky, který má právo volit a dosáhl věku 40 let.

(3) Mandát poslance nebo senátora vzniká zvolením.

Článek 20

Další podmínky výkonu volebního práva, organizaci voleb a rozsah soudního přezkumu stanoví zákon.

Vítězem se stává, kdo obdržel největší počet hlasů, bez ohledu jestli šlo o absolutní většinu (tedy stačí méně než 50 % hlasů). Ve volbách vítězí ta politická strana, jejíž kandidáti zvítězili ve větším počtu volebních obvodů než jejich protivníci. Může se tak stát, že zvítězí strana, která by v absolutním přepočtu hlasů prohrála. Volby mají jedno kolo. USA, Velká Británie.

B. Systém absolutní většiny

K dosažení mandátu je ve volebním obvodě třeba získat absolutní většinu hlasů, tedy nadpoloviční většinu. Volební obvody jsou většinou jednomandátové, volí se obvykle ve dvou kolech. Tedy – pokud žádný kandidát v prvním kole většinu nezíská, volí se ve druhém kole z nejúspěšnějších kandidátů, nejčastěji ze dvou (tzv. uzavřené druhé kolo), ale to není pravidlo (pokud je jich víc, pak tzv. otevřené druhé kolo). Ve druhém kole stačí již prostá většina hlasů. Další podmínky se mohou týkat volební účasti. K získání mandátu je nutné dosáhnout stanovené nejnižší míry volební účasti (např. 25 nebo 50%). Tyto podmínky lze kombinovat.

Nejčastěji se užívá pro volby hlav států.

Systém absolutní většiny má také specifickou a poměrně málo používanou verzi v tzv. **systému alternativního hlasování**. Podle svého původu se jí říká také australský volební systém (používá se pro volby do dolní komory australského parlamentu, bez Tasmánie). Velice komplikovaný systém, kdy v jednomandátových volebních obvodech volič uděluje určité množství preferencí, kterých je jako kandidátů. Tyto rozděluje mezi kandidáty podle svého názoru, kdo je nejlepším kandidátem získá první preferenci, druhý získá druhou preferenci, třetí třetí apod. Nakonec se sečtou preference každého kandidáta. V obvodu vítězí kandidát, který získal absolutní většinu prvních preferencí. V případě, že nikdo nezíská v prvních preferencích absolutní většinu, vyškrtne se kandidát s nejmenším počtem prvních preferencí a preference jeho voličů se přerozdělí se preference jeho voličů mezi ostatní kandidáty podle druhých preferencí. Tak se pokračuje, až se objeví kandidát s absolutní většinou. Obvykle vítězí ten kandidát, který není na prvním místě podle svých prvních preferencí, ale na druhém či třetím místě. Největší šance tak mají ti kandidáti, proti kterým mají voliči nejméně výhrad, jsou eliminováni kontroverzní a extrémističtí kandidáti. Velice to tedy zohledňuje politické preference a názory voličů, na druhou stranu nemá proporční účinek a může vést k podobným výsledkům, jako systém prosté většiny.

II. Proporční volební systém

Cílem je dosáhnout co největší rovnosti v procentuálním počtu hlasů a v procentuálním počtu mandátů. To je v praxi nerealizovatelné, proporční systém výsledky voleb podle nastavených kritérií více či méně deformuje.

Proporční systémy se vždy konají ve vícemandátových obvodech. Pro výsledek voleb je nutné nejen sečíst hlasy, ale pak je dále přepočítat na kandidáty. K získání mandátu není třeba získat co největší počet hlasů, ale překročit předem stanovený přirozený práh volitelnosti.

Proporční systémy jsou poměrně mladé (někdy od pol. 19. století), ale dnes zdaleka nejrozšířenější, používají se ve volbách do kolegiálních orgánů (zastupitelstev, parlamentů apod.)

A. Proporční systém kandidátních listin

- ve světě nejrozšířenější
- ve volbách nekandidují jednotliví kandidáti, ale politické strany, které vystavují kandidátní listiny.

- Když mohou voliči ovlivnit svými preferenčními hlasy rovněž pořadí na kandidátkách, pak jde o systém pružné (otevřené) kandidátky, v jiném případě se hovoří o systému pevných (uzavřených) kandidátek.

B. Volební systém jednoho přenosného hlasu (Single transfer vote)

- nepoužívají se kandidátní listiny, ale voliči hlasují pro jednotlivé kandidáty, mohou i napříč stranami. Volič má jeden hlas, ale na hlasovacím lístku může udělovat tolik preferencí, kolik je v obvodu k obsazení kandidátů. Nejméně ovšem musí udělit první preferenci, aby jeho hlas byl platný. Mandáty se přidělují podle dalšího přepočtu volební kvóty. Nejprve se sčítají první preference a mandáty obdrží kandidáti, kteří již překonali kvótu a dostali nejvíce prvních preferencí. Zbylé mandáty pro kandidáty, kteří nedosáhli kvóty, se přerozdělují 1. z nadbytku hlasů, které již zvolená kandidát nepotřebuje, zde podle jejich druhých preferencí; 2. Kandidát s nejmenším množstvím preferencí je vyškrtnut a jeho hlasy se opět přerozdělují podle druhých a dalších preferencí.
- Systém je vyzdvihován pro skloubení možnosti hlasovat pro individuální kandidáty a zároveň pro proporční charakter volby. Nutí také voliče zohledňovat kvality kandidátů bez ohledu na jejich stranickou příslušnost.
- V praxi se užívá poměrně málo: Irsko, Malta, Austrálie (horní komora)

III. Smíšené volební systémy

- originální a často poměrně složitá struktura.
- Volby do jednoho voleného tělesa se dělají podle předem rozděleného poměru jak poměrným, tak většinovým hlasováním (např. 50% poměrným, 50% většinovým; nebo 75:25)